

Arkitekturpolitiskt program

för Bollnäs kommun

Inledning

Låt oss bygga vackert igen.

En uppmaning i sin korthet och tydlighet kan sammanfatta vår hela vår politik för den byggda miljön. Trots att den inte uttalat säger vad som ska byggas så förstår man innebörden. Skönhet är inte något subjektivt, något som kan frammanas genom arkitekters pretentiösa beskrivningar av den senaste varianten på en fyrkant i betong och glas. Skönhet är objektivt. Skönhet talar till något inom oss. Vår kulturella bakgrund, olika folks lynnen, och vår individuella personlighet, gör att det mellan människor, mellan kulturer, och mellan länder, finns variationer som har uppstått i de ideal som vi strävar mot. Gemensamt för dessa skönheter kan utrönas beståndsdelar som är universella i den mänskliga upplevelsen av skönhet. Symmetri, balans, rytm, och skala är några av dessa beståndsdelar som är nödvändiga för att en byggnad eller plats ska uppfattas som vacker.

Den klassiska arkitekturen är den arkitektur som genom mångtusenåriga traditioner har strävat mot att förfina, utveckla, och fullkomliggöra dessa ideal. Det är tack vare att alla någon gång har mött denna arkitektur som alla som läser vår uppmaning om att bygga vackert igen får en liknande bild för sitt inre. Att man, oavsett om man är lekman, är arkitekturintresserad, eller har förkovrat sig genom utbildning och studier förstår detta, bekräftar att uppskattningen av skönhet är något inneboende i människans natur.

Politik, arkitektur, och samhällsbyggnad är oskiljbara från varandra. Det är först när dessa tre aspekter av det förkroppsligade samhället agerar i samklang med varandra som det allmännas intresse kan tas tillvara och den gestaltade livsmiljön fulländas. Alla försök att skapa eller upprätthålla ett artificiellt avstånd mellan dem har sin upprinnelse i en vilja att stärka sitt eget särintresse på bekostnad av helheten.

Politiken är till sin natur beskaffad med en vilja att påverka samhället. Likväl så rör samhällsbyggnad frågeställningar som hur vi planerar och utvecklar städer och samhällen som är så bra som möjligt för människor att bo, leva, och verka i. Arkitektur, däremot, får inte ifrågasättas. I synnerhet inte av icke-arkitekter. Man är ett skyddat skräp, ett nytt frälse, som drivs av helt egna bevekelsegrunder. Det som ritas och uppförs gör det ofta i marknadsföringssyfte. Att vinna arkitekturpris, göra sig ett namn bland sina kollegor, att sticka ut, är de mål som strävas mot. När kritiska frågor sedan yttras från de som är tänkt att bruka byggnaderna svarar man med ett väl inövat mantra: "armlängds avstånd!"

Arkitekturens inverkan på samhället går inte att överskatta. Den berör oss alla varje dag och påverkar både direkt och indirekt hur vi mår och trivs, hur vi rör oss, och hur samhället fungerar. Till skillnad från övrig konst så går det inte att välja bort arkitektur. Man kan välja att inte besöka en teaterföreställning eller en konstutställning – men man bor där man bor och arbetar där man arbetar. Allmänhetens rätt till en god gestaltad livsmiljö måste väga tyngre än arkitekters rätt till konstnärlig frihet.

Vårt mål är att skapa vackra och goda miljöer för våra kommuninvånare. Det är att göra staden Bollnäs lika vacker som den natur som omger oss. Att vårt älskade Bollnäs ska vara som en spira, fullända sin omgivning i skönhet – inte vara som ett sår mitt i hälsingelandskapet. Vår uppmaning, blir således inte bara ett tomt slagord, utan hela sammanfattningen av detta arkitekturpolitiska program. Vi har verktygen och viljan.

Låt oss bygga vackert igen!

En kritik av modernismen

Det som allra mest talar för att den moderna byggnadskonsten nått en återvändsgränd är det faktum att i princip varje nytt byggprojekt uppfattas som ett hot mot det befintliga snarare än ett löfte om någonting nytt och bättre. Att så är fallet är inte på grund av någon hos människan inbyggd motståndskraft mot förändring och utveckling. Tvärtom så bär vi alla på en önskan om framtidstro och utveckling. Detta motstånd kommer som en naturlig försvarsmekanism – en reaktion som har sin upprinnelse i människors erfarenheter. Hur många exempel finns det inte på hur arkitekter gjort ingrepp i en uppskattad miljö utan förståelse för platsens historia eller hur den används av de som bor där? En vision levereras som kan se lovande ut på datorgenererade bilder men som i verkligheten blir något helt annat.

Dagens arkitekter för därför en ständig kamp för sitt rättfärdigande mot ett folkligt och samhälleligt motstånd. Ett motstånd som för var dag blir mer organiserat, i föreningar som Arkitekturupproret.

De intellektuella akrobatikkonsterna som modernismens rättfärdigande kräver är idag sedan länge bemötta. Det är nästan 50 år sedan *Farväl till funktionalismen!* gavs ut och tydliggjorde hur den modernistiska arkitekturen skapar monotona och själlösa miljöer. Ungefär lika länge är det sedan den luxemburgiska arkitekten Léon Krier formulerade ett tydligt alternativ för att bygga vackert och i mänsklig skala. De senaste 30 åren har staden Poundbury uppförts, som visar att den klassiska arkitekturen och den traditionella stadsplaneringens återkomst inte bara är teoretiskt möjlig utan även praktiskt genomförbar.

Ambitionen är inte endast uppförandet av en ny eller genomförandet av ändringar i en befintlig stadsdel, utan framtagandet av en plan för att under årtionden omdana staden i sin helhet, i enlighet med de principer som skapar vackra, sunda, och hållbara byggda livsmiljöer.

Staden och arkitekturen

Det är nödvändigt att göra en distinktion mellan staden som en nod i ett ekonomiskt system och *staden i sig själv*. Staden i sig själv representerar ett ideal. Den representerar våra idéer om samhället. I flera tusen år har människor valt att bo tillsammans, nära varandra och i gemenskap med varandra. Men ändå representerar tiden då människor bott i städer endast en liten del av mänsklighetens historia. De första städerna i Mesopotamien fyllde en religiös funktion, men idén om stadens *raison d'être* finns som mest utkristalliserat i det antika grekiska begreppet *Poleis*. Det betyder inte bara stad, utan även stat och medborgare. Begreppet stad och gemenskap var synonymer.

Staden i sig själv är inte det oundvikliga resultatet av samhällets aktiviteter. Staden är inte bara en tillfällighet eller en agglomeration av ekonomiska aktiviteter. Staden är ett moraliskt projekt. Staden i sig själv kan bara uppföras, bibehållas, och utvecklas när den representerar individers, samhällets, och institutionernas högsta strävan om gemenskap, tillhörighet och sammanhang.

Arkitekturens existensberättigande som offentlig konstform är att uppnå materiell och framförallt intellektuell beständighet. Den materiella beständigheten består av kunskapen om byggandet, om tektonisk logik och genomförande. Den intellektuella beständigheten består av strävan mot det konstnärliga fulländandet och det bortommänskliga idealet.

Vägledande principer

För att sträva mot tidigare nämnda ideal bör ett antal principer antas. Dessa ska vara vägledande i allt vårt arbete.

Den moderna stadens avskaffande

Modernismens genomslag var allomfattande, genomträngande och undansvepande. Begreppet *sanering* applicerades då stora delar av våra historiska städer revs under mitten av det förra århundradet. Under den brutala rivningsvågen försvann en stor del av Sveriges historiska stadskärnor. De stadsmiljöer som växte fram var baserade på de modernistiska idéer som skapade kalla och döda centrum, sterila och otrevliga miljöer, sönderslagna gemenskaper och atomiserade individer. Dessa tog de tidigare städernas plats, men varken fungerar eller ser ut som städer.

Modernismens införande var revolutionärt. För att rekonstruera staden krävs en lika radikal kontrarevolution. Ingen eftergifter kan ges.

Stad och landsbygd

Stad och landsbygd är, *ipso facto*, två antitetiska ting. För att staden ska kunna utvecklas som stad och för att landsbygden ska kunna utvecklas som landsbygd är det nödvändigt att bekräfta denna distinktion och utveckla vardera part utifrån sina förutsättningar.¹ Den juridiska distinktionen mellan de två avskaffades genom

¹ Under slutet av 1800-talet så utvecklade Karl Marx en idé om att denna distinktion oundvikligen skulle upplösas. Detta genom att applicera sina idéer om dialektisk materialism, vilket sa att allt som står i tes och antites till varandra oundvikligen skulle revolutionärt omdanas för att upplösa spänningarna sinsemellan. Precis som att marxisterna tror att spänningarna mellan samhällsklasserna skulle leda till revolution och ett klasslöst samhälle så tror de att spänningarna mellan stad och landsbygd så småningom kommer att leda till att skillnaderna däremellan helt suddas ut.

införandet av en enhetlig kommuntyp den 31 december 1970. Den fysiska distinktionen har vi rådighet över.

Fenomenet *Urban Sprawl*, eller utglesning, är resultatet av att inte upprätthålla denna fysiska distinktion. De sociala, ekologiska, och ekonomiska konsekvenserna av detta är på det stora hela negativa.

Ett förtydligande av stadsgränserna, motverkandet av utglesning och en sammandragning av stadens perimeter är nödvändig.

Den polycentriska staden

Multifunktionella landsbygds- och urbana sammansättningar (städer, byar, stadsdelar, kvarter) har fragmenterats och slagits sönder av monofunktionell zonindelning (handelsområden, industriområden, bostadsområden, villaområden). En multifunktionell sammansättning integrerar samhällsliga funktioner medan en monofunktionell zonindelning mekaniskt segregerar dem. Detta orsakar ekologiska, ekonomiska, och sociala kostnader. Det minskar den lokala gemenskapen, ökar transportbehoven och restiderna, och minskar tillgängligheten. Zonindelningen förvandlar ett område så att varje medborgare bara kan utföra en viss funktion, på ett visst ställe, vid en viss tid. Varken egen förflyttning eller kollektivtrafik kan effektivt hantera det slöseri av materiell och social energi som orsakas av denna *anti-stad*.

Istället för att utgå från föreslagna markanvändningsområden ska planarbetet utveckla den polycentriska staden, och utgå noder (byar, småorter, mindre tätorter), stadsdelar, och kvarter. Stadsdelar ska integrera alla delar av det urbana livet. Noderna ska erbjuda, med hänsyn till dess art och utveckling, nödvändig offentlig service och social samvaro.

Stadsdelen

Staden i dess beståndsdelar har en fraktalstruktur. Upprepande men distinkta element i olika skala. Ett exempel på detta är ett träd, där en kvist är som en mindre variant av en liten gren, som är en liten variant av en större gren, och så vidare. Många små kvistar existerar på en stor gren. Likväl i staden så består en gata av flera hus, ett kvarter av flera gator, en stadsdel av flera kvarter, och en stad av flera stadsdelar. En huskropp som sträcker sig längs en hel gata blir en grotesk koloss. På samma vis måste även stadsdelar ha tydliga avgränsningar och utgöra distinkta enheter. Stadsdelen blir således en stad inom staden.

Stadsdelen bör till sin storlek inte överskrida en storlek där den inte går att korsa till fots på tio minuter. I varje stadsdel ska behovet av förskolor och låg- och mellanstadie

vara tillgodosett, så väl som mindre matbutiker, arbete, möjlighet till rörelse och motion, exempelvis idrottsplaner och motionsspår, restauranger eller krogar.

En stadsdel som är fullt utbyggd ska inte expanderas utanför dessa ramar. Istället bör utvecklingen ske av icke ännu fullt utbyggda stadsdelar eller genom uppförandet av nya.

Det måste organiseras i en tydlig hierarki av gator och torg, vilka utformas antingen med ett rutnätsmönster eller ett irreguljärt kapillärliknande nät, eller en sammanhängande kombination av de två.

Ytan av de urbana kvarteren minskar närmare stadsdelens centrum och ökar närmare stadsdelens utkant, vilket skapar ett tätare gatunätverk runt det centrala torget. Detta ökar andelen gatuhörn, skyltfönster och entréer, vilket skapar en ökad urbanitet.

Avlånga kvarter är perpendikulära mot huvudgatan så att huvudgatan ansluts till en stor del sidogator.

Varje stadsdel har minst ett centralt torg och en huvudgata som utgör grunden till ett nätverk av gator och mindre torg.

Boulevarder, stora torg, natur- och grönområden, etc., bör inte placeras inom stadsdelarna utan utgöra dess gränser mot andra stadsdelar. Stadsdelsgränsen är inte en administrativ gräns utan en morfologisk beståndsdel av den urbana miljön. En boulevard, en aveny, en park, eller ett promenadstråk som artikulerar naturliga eller skapade topografiska drag, så som en flod, en sjö, en kanal, järnväg, riksväg. Stadens gränser bör bestå av promenadstråk och gångvägar som ansluter till den omkringsliggande landsbygden. Ingrepp i naturen som att jämna ut kullar, minska lutningar, och så vidare, bör undvikas. En plats utmärkande drag bör istället förstärkas, stadsplaner bör dra nytta av och accentuera den specifika topografin.

Gatunätet – urbana mönstrens geometri

Gatunät och urbana mönster är generellt sett definierat av två distinkta geometriska system. I den ena typen så är inte gator och torg rätvinkliga utan dess bredd, längd, och vinklar varierar. Detta kom att kallas "åsnestigens fria geometri" av Le Corbusier. Det kan även liknas vid ett organiskt system, som växer naturligt med hänsyn till geografi och topografi.

Det andra systemet, rutnätssystemet, består av parallella gator och rätvinkliga korsningar. Detta system är ofta i konflikt med geografin och topografin. Redan under antiken anlade romarna sina *Castra* enligt denna princip. Systemet fick ett uppsving under renässansen och framförallt under 1800-talet och början av 1900-talet.

Stadskärnan i Bollnäs är enligt detta system, men även Stockholms innerstad utformades enligt detta system, framförallt i och med de omfattande gaturegleringarna, *Lindhagenplanen*, som genomfördes under ovan nämnda period.

Under en lång tid så har rutnätssystemet framhållits som ett uttryck för effektivitet, förnuft, framsteg och estetik. Rutnätssystemets logik är endast en chimär. Rutnätssystemet är så tilltalande för arkitekter och stadsplanerare för att dess positiva kvalitéer, i den mån de finns, upplevs ovanifrån. I ritningar, kartor, och planer. Dess symmetri och logik framträder endast när helheten betraktas ovanifrån. När den istället upplevs på platsen så är det de negativa kvalitéerna som förstärks. De långa, raka gatorna skapar en korridorskänsla. Långa siktlinjer skapas och allt för sällan avslutas. När de avslutas avslutas de oftast i något omärkvärdigt. Det organiska systemet skapar en tydligare estetisk upplevelse. Det bejakar och uppmuntrar det faktum att en stad upplevs bit för bit, med en serie vyer, upptäckter, och möten som byter av varandra. Det skapar en rumslighet istället för en öppenhet. Följaktligen uppställas följande:

En vägs syfte är transport. En gatas syfte är att skapa rum och urbanitet. Detta görs primärt genom att skapa tillgång till fasader och byggnadskroppar, något som ökar urbaniteten.

Gator bör följa topografin i större utsträckning. Gators kurvatur möjliggör för visuell tillgång till fler fasader samtidigt. En rörelse längs med gatan uppenbarar dessutom fler fasader under förflyttningens gång. Detta gör förflyttningen längs gatan till en kontinuerlig arkitektonisk upplevelse.

Gators raksträckor bör begränsas av samma anledning. I den mån raksträckor används ska de avslutas med hänsyn till monumentala vyer eller en byggnad av stor dignitet. En raksträcka kan till exempel termineras vid en kyrka eller en större offentlig byggnad.

Användandet av X-korsningar bör av samma anledning begränsas, till förmån för T-korsningar och Y-korsningar.

Återvändsgränder och enkelriktade gator ska undvikas, förutom i exceptionella topografiska situationer. Den förstnämnda skapar håll och den sistnämnda blockeringar i gatunätet, vilket skapar problem för orientering och absorption av alla typer av trafik, vilket överbelastar övriga delar av trafikinätet.

Gaturummet består av linjära utrymmen, gator, och nodala utrymmen, torg. Detta rum bör inte utgöra mer än 35 procent eller mindre än 25 procent av den totala ytan av en stadsdel.

I den mån gaturummet är organiserat i en reguljär och parallell struktur så tarvar detta en högre arkitekturell kvalité. Gator och torg med en organisk konfiguration kan fyllas med en mer återhållsam arkitektur.

Kvarteret

Byggnadskroppen, typen, och arkitekturen av en byggnad utformas till stor del utifrån hur kvarteret är uppdelat i tomter. Byggnader bör placeras på tomten på ett sådant sätt att en tydlig fasad skapas mot en gata, ett torg, eller en trädgård. I en urban miljö bör byggnadskropparna placeras så att de följer kvartersgränserna. Indragning av fasaderna bör begränsas och endast tillåtas på en mindre del av gatufasaderna.

Byggnader som är indragna bör ha murar eller staket som har ett tydligt arkitektoniskt sammanhang med angränsande gavlar.

Enbart kvarter som är ämnade för offentliga eller andra syften än för bostadshus bör bestå av en enda tomt. Entomtskvarter blir av sin natur symmetriska i komposition och har en enighet i sin karaktär på ett sätt som inte är önskvärt i ett flertomtskvarter.

Alla delar av en byggnad som kan ses från gaturummet måste hanteras fullt ut som arkitekturella element. Teknisk utrustning, brandtrappor, och så vidare, måste vara utom synhåll från gaturummet eller vara arkitekturellt artikulerade.

Fasaden längs ett flertomtskvarter bör inte vara symmetriskt längs med hela kvarteret. Istället bör en polyaxial symmetri eftersträvas.

Byggnaderna

För att skapa en variation i huskropparna och gatufasaderna bör detaljplaner reglera byggnaders höjd i antal våningar och inte i antal meter.

Byggprojekt, både privata och offentliga, ska inte samlas i en enda, överdrivet stor och dominerande huskropp. Istället ska de brytas upp i typologiskt odelbara komponenter som kan fördelas inom kvarteret eller stadsdelen.

Byggnaders höjd bör begränsas till 3-5 våningar. Det högre antalet våningar kan tillåtas nära stadsdelens centrum. Undantaget är monumentala, offentliga, eller andra byggnader av större dignitet.

Större idrotts- och fritidsanläggningar bör placeras i området som skiljer olika stadsdelar.

I den mån större enfunktionskvarter är nödvändiga bör de placeras i utkanten av stadsdelen.